

Św. Bazyli Wielki, *O Duchu Świętym*, tłum. Alina Brzostkowska, Warszawa: Pax 1999, ss. 211.

Dzieło św. Bazylego *O Duchu Świętym* powstałe w 375 r. jest pierwszym w teologii traktatem o Duchu Świętym. Tekst traktatu w tłumaczeniu Aliny Brzostkowskiej poprzedzony jest wstępem ks. Józefa Naumowicza, w którym autor przybliżył postać św. Bazylego jak również okoliczności powstania i treść dzieła.

Święty Bazyli (329-378), wybitny teolog i obrońca ortodoksji, a także twórca liturgii, organizator życia kościelnego i monastycznego, należy do wybitnych postaci Kościoła IV w. Związany był z Pontem, w którym spędził najmłodsze lata życia, i z Kapadocją. Znakomite wykształcenie zdobył w renomowanych szkołach w Cezarei Kapadockiej, w Konstantynopolu jak również w ówczesnej stolicy retoryki i filozofii, Atenach. Około 356 r. przerwał studia, opuścił Ateny i wrócił do ojczyzny, oddając się życiu monastycznemu. Bazyli nadał właściwy charakter ruchowi ascetycznemu w Poncie i Kapadocji. Podał teologiczne i organizacyjne podstawy cenobityzmu. Wśród pism ascetycznych na uwagę zasługują: *Reguły moralne*, *Mały Asketikon*, *Wielki asketikon* składający się z *Reguł dłuższych* i *Reguł krótszych*. Z zachowanych dzieł należy wspomnieć dwa ważne traktaty dogmatyczne *Przeciw Eunomiuszowi* i *O Duchu Świętym*, jak również dzieła egzegetyczne *Hexameron* i homilie.

Kościół w pierwszych wiekach – jak pisze ks. Naumowicz we wstępie – posiadał żywe doświadczenie obecności i działania Ducha Świętego. Rozważania jednak na temat istoty i natury Trzeciej Osoby Boskiej i Jej relacji do Ojca i Syna nie były przedmiotem dyskusji. Zajmowano się raczej rolą Ducha Świętego w historii zbawienia i w życiu Kościoła. Od około 360 r. pojawia się grupa ludzi negująca bóstwo Ducha Świętego. Nazywano ich duchoburcami, tropikami, czy też macedonianami.

Uważano ich także za zwolenników skrajnego arianizmu. Poglądy duchoburców głosili również anomejczycy. Eunomiusz, przywódca tej grupy, przyjmował następującą hierarchię w nauce trynitarnej: Bogiem jest Ojciec – jedyny „niezrodzony”; Syn zrodzony z Ojca, pozostaje niższy od Niego, a Duch Święty wymieniany na trzecim miejscu po Ojcu i Synu jest też trzecim pod względem godności natury, nie ma mocy stwórczej, może tylko uświęcać i prowadzić do poznania. Naukę tę zwalczał św. Bazyli w traktacie *Przeciw Eunomiuszowi*. W tym dziele, napisanym w latach 363-365, wiele miejsca poświęcił sprawie właściwego ujęcia nauki o Duchu Świętym. Odrzucał skrajny arianizm przeciwstawiając mu głębię języka wiary i Biblii. Uczył o współistotności Ducha Świętego z Ojcem, bronił bóstwa Trzeciej Osoby Trójcy. Za argument posłużyła mu formuła chrztu, w której Duch Święty wymieniany jest na równi z Ojcem i Synem.

W piśmie *O wierze* z r. 372, postulując powrót do wyrażeń zawartych w natchnionym Słowie Bożym i w Tradycji apostoelskiej, zawarł również naukę o naturze Ducha Świętego. Usiłowania Bazylego, mające na celu zweryfikowanie poglądów Eustacjusza, jak również korespondencja z lat 372–375, ukazują poszczególne etapy formowania się nauki o Trzeciej Osobie Trójcy Świętej.

W Cezarei Kapadockiej 7 IX 374 r. podczas uroczystości ku czci św. Eupychosa Bazyli użył nowej doksologii „chwala Ojcu z Synem wraz z Duchem Świętym” Wywołała ona liczne protesty. Amfiloch z Ikonium, przyjaciel Bazylego, poprosił autora o pisemne wyjaśnienie nowej doksologii i przyimków „z” i „wraz” W odpowiedzi na to Bazyli napisał w latach 374-375 traktat *O Duchu Świętym*.

Św. Bazyli oprócz sporu o doksologię ukazał w swoim dziele szerszy kontekst dyskusji o Duchu Świętym. Przedstawił je jako apologię, czy też rozważanie, lecz wykład teologiczny w nim zawarty pozwala nazwać je traktatem. Ma on formę listu, w którym autor w pierwszym i ostatnim rozdziale zwraca się do Amfilocha jako adresata listu.

Pierwszą część traktatu stanowią rozdziały II–VIII, w których Bazyli analizuje doksologię Syna i Jego relację do Ojca. Rozdział IX to hymn poetycki mówiący o wielkości, godności a zwłaszcza działaniu Ducha Świętego.

Druga część traktatu to rozdziały X–XXIV, podejmujące dyskusje z pneumatomachami na temat przyimka łącznego „z”

Ostatnia część traktatu, (rozdziały XXV–XXX) jest pogłębieniem Pisma i kościelnej Tradycji. Św. Bazyli ponownie wyjaśnił przyimki „w” i „z” odnoszące się do Ducha Świętego. W ostatnim rozdziale (XXX) przy pomocy metafory nocnej bitwy morskiej autor przedstawia dramatyczną sytuację Kościoła.

Bazyli analizuje dwie doksologie trynitarne, pierwszą *Chwała Ojcu przez Syna w Duchu Świętym* i drugą *Chwała Ojcu z Synem, wraz z Duchem Świętym*. Główne miejsce traktatu zajmuje obrona drugiej doksologii.

Dzieło św. Bazylego omawiane było już na synodzie w Ikonium w 377 r. i posłużyło za podstawę do sformułowania nauki o Duchu Świętym. Autor, unikając terminów ontologicznych, pochodzących z filozofii, stworzył właściwy język mówienia o Duchu Świętym. Język biblijny i liturgiczny, związany z pobożnością i duchowym doświadczeniem. Poprzez umiejętne połączenie duszpasterskiej mądrości z dogmatyczną głębią, teologii z modlitwą i wielbieniem Boga traktat ten może stanowić lekturę również dla współczesnego czytelnika.

Przekład traktatu *O Duchu Świętym* św. Bazylego dokonany przez Annę Brzostkowską jest pierwszym tłumaczeniem na język polski tego, tak ważnego dla nauki o Trzeciej Osobie Trójcy Świętej, dzieła. Autor ukazuje w nim tajemnicę Ducha Świętego poprzez Jego dzieło uświęcenia, którego On sam jest mocą i źródłem.

Ks. Jerzy Jurkiewicz